

Monografija apie Maironį

Tais pačiais metais, kuriuos laisvojo pasaulio lietuviai skelbė laisvės kovos metais, Lietuvoje pasirodė monografija apie Maironį — stambi 518 puslapių knyga. Jos autorė Vanda Zaborskaitė, buvusi literatūros dėstytoja Vilniaus universitete, davusi jau prieš tai trejetą literatūrinių studijų. Jos monografija apie Maironį Lietuvoje spaudos sutikta labai palankiai. L. Gineitis, monografijos apie Donelaitį autorius, padarė Zaborskaitės knygai eilę technikinių ir šiek tiek idėjinių priekaištų, tačiau jie nėra esminiai (*Pergalė*, 1969 Nr. 1, 133—139 p.). Už knygą autorei suteiktas daktaro laipsnis.

Knygą perskaitęs, gauni įspūdį, kad autorė to laipsnio buvo verta. Knyga parodė autorės kruopštų informacijos apie Maironį ir jo kūrybą surankiojimą, gilų supratimą ir pajautimą Maironio kūrybai, platų literatūrinių faktų kitose tautose pažinimą, lakų ir net entuziastingą stilių, ypačiai Maironio poezijos analizėje.

Po šio pirmo įspūdžio galima ir kritiškai žvelgti. Žvelgti pirmiausia į tai, kas naujo surasta Maironio gyvenimo istorijoje. Tenka nustebti, kai iš monografijos pamatai, kokią didelį darbą buvo nudirbęs kan. J. Tumas, surankiodamas praeities ir savo meto rašytojų biografinius duomenis. Ir apie Maironio gyvenimą monografijos pagrindinis šaltinis tebėra

Tumo paskelbtoji medžiaga. Autorei pasisekė iš archyvų papildyti ne tiek Maironio biografiją, kiek vaizdą artimos aplinkos, kurioje Maironis buvo — Kauno gimnazijos, Kijevo universiteto, Petrapilio akademijos ir kt. (Patiriam, pvz., kad Maironio pirmasis slapyvardis S. Z. Zvalionis sietinas su Žvalionių (Zwolani) kaimu Betygalos apylinkėse, kuriame, atrodo, gyveno Mačiulių giminės; Maironio slapyvardis, kuriuo pirmą kartą pasirašė „Dainą apie senovę“ 1891, sietinas su Maironiškių kaimu, kuriame gyveno jo dėdė, taip pat Mačiulis. Be to, netoli poeto tėviškės buvo ir Maironių kaimas).

Faktus surankioti yra didelis ir šiuo atveju pagrindinis darbas. Kas kita faktus vertinti. Čia gali būti daugiau laisvės subjektyviai nuomonei. Ar autorė laiko 1905 metus Maironio kūrybos lūžiu, ar vadina jo kūrybos stilių poetiniu realizmu; ar L. Gineitis tą lūžį neigia ir poetinio realizmo terminą taip pat neigia, tai gali būti kontraversiniai reikalai, kuriais vienas ir kitas gali turėti savų argumentų. Svarbiau Maironio kūrybinių faktų estetinis vertinimas. Šiuo atžvilgiu autorei didelė atrama buvo V. Mykolaičio Putino rašiniai apie Maironį. Estetinio vertinimo išvados nedaug kuo skiriasi nuo ligšiolinio tradicinio Maironio kūrybos vertinimo. (Griežčiau monografija išsiskiria gal, sumenkindama *Raseinių Magdės vertę*).

Visuomeninės reikšmės matu vertinant, autorei neišvengiamas autoritetas yra jau suformuluota linija, pritaikyta K. Korsako redaguotoje *Lietuvių literatūros istorijoje*. Pagrindinis matas yra atsakymas į klausimą: ar poezija visuomenę veikė „pažangiai“ ar „pažangą trukdančiai“ — „progresyviai“ ar „reakcingai“. V. Zaborskaitė ir sužymi, kas Maironio poezijoje ar veikime buvo „progresyvu“ ir kas „reakcinga“.

Maironio poezijos „progresyvų“ poveikį autorė išsakė tokiais entuziastingais pareiškimais: „Su Maironio ankstyvąja poezija į lietuvių literatūrą tad ir įžengė gilios turtingos

prigimties žmogus su emocinio gyvenimo pilnatve ir plačiu intelektualiniu akiračiu, sąmoningai įsitraukęs į savo epochos visuomeninę kovą, tiksliau į nacionalinio išsivadavimo judėjimą“ (102).

„Maironis *Pavasario Balsuose* ryškiau ir įtaigiau negu bet kas iš jo bendraamžių atskleidė XIX a. pabaigos lietuvių nacionalinę savisąmonę, pasireiškusią savo tautos istorinio kelio suvokimu ir įvertinimu, prisirišimu prie žemės, kurioje realizavosi tautos istorija, etninio nacionalinės kultūros pagrindo išaukštinimu. Šitoks visuomeninės minties ir literatūros vystymosi tarpsnis yra istoriškai būtinas ir tuo pačiu progresyvus žingsnis nacijos istorijos kelyje“ (135).

Progresyviu poezijos ženklu laiko ir tai, kad Maironis skelbė aktyvią kovą; kad „jo poetizuojamam kovotojui svetimas individualizmas“; kad jo poezijoje „išryški individo pasiryžimas subordinuoti save didžiam visuomeniniam tikslui, aukojant jam viską — net ir brangiausią individualinę vertybę — gyvybę“; kad Maironiui „ne subjektyvus dvasios turtingumas, sudėtingas vidinis gyvenimas jam yra žmogaus vertės kriterijus, bet tik tai, kiek žmogus aktyvus visuomenėje, savo epochoje“ (155); kad Maironis teigė, jog „žmogus gyvenime privalo kovoti su blogiu, nors tai neišvengiamai susiję su skausmais ir kentėjimais. Bet tik toks gyvenimas yra tikrai žmogiškas“ (166); kad Maironiui „rūpi ir masių nacionalinio sąmoningumo augimas“ (231); kad pagaliau „meilė tėvynės“ Maironiui buvo tiek pat kaip „meilė vargstančiam liaudies žmogui“.

Maironis pagaliau buvo tuo progresyvus, kad jo kovinga poezija reiškė „nacionalinį judėjimą“, nukreiptą „prieš carizmą“. Maironio poezijos kova prieš carizmo priespaudą kartojama daugeliu progų.

Šitaip žiūrėdama, autorė stengiasi sušvelninti ir St. Matulaičio kritiką (*Varpe*) Maironio poemai *Tarp skausmų į garbę*. Jei Matulaitis skelbė, kad ta poema esąs kapitalas,

išmestas į purvą, tai Zaborskaitė ir joje mato kovą „prieš carizmą“ ir dėl to — dėl „anticarinio patoso“ — „poemos visuma nėra tokia vienareikšmiškai reakcinga, kaip galėjo pirmu požiūriurodytis“ (222). „Maironio visuomeninio idealo progresyvumas paaiškės tik tuo atveju, jeigu atsiminsime, kad poetas savo idealizuojamą judėjimą supranta kaip iš esmės **anticarinį** (paryškinta autorės). Maironis rodo istorijos proceso dinamiką, jos vystymąsi pažangos linkme esant nesuderinamą su carizmu“ (234).

Kas tad „reakcinaga“ Maironio kūryboje. Reakcinga esą tai, kas „priešiška liaudies išsivaduojamam judėjimui“ (222); reakcinga tai, kad Maironis „tenorėtų toje (visuomenės) struktūroje matyti kai kurių reformų“ (214); reakcinga, kad Maironio poemoje „skambėjo priešiškus revoliuciniam visuomenės pertvarkymui aplamai“ (218); kad „Maironio poetizuojamos jaunos Lietuvos kelias — tai ne revoliucinis kelias, ir ne toks, kuris siektų iš esmės pakeisti plačią liaudies sluoksnių gyvenimo sąlygas“ (218); „žalinga buvo ir kunigystės idealizacija Maironio poemoje“ (222).

Autorė tuos „reakcingumo“ požymius kartotė kartoja: „Maironis toli gražu nebuvo įsisąmoninęs visų prieš jo akis vykstančių įvykių prasmės, visas jo politinis mąstymas, jo visuomeninės simpatijos buvo ne tik svetimos, bet dargi priešiškos tiek nuosekliai revoliucinei programai, tiek ir taktikai“ (280). „Maironis nė negalvojo, kad buržuazija iš esmės išsigimusi, nebeturinti progresyvių visuomeninių idealų ir valstybei valdyti netinkanti. Jis norėjo gydyti egzistuojančios visuomenės ydas, nekeisdamas jos pagrindų“ (407). Neigiamas esąs taip pat „Maironio veikloje ir kūryboje motyvas, dažniausiai reakcinis, išaugęs į buržuazinę tautinės vienybės lozungą“ (66).

Dar kas „reakcinga“? Ogi Maironio dramos — jos „suvaidino gana neigiamą vaidmenį ano meto ideologinėje kovoje... Vytauto paveikslu aukštinant stiprią valstybės

valdžią, visiškai atitiko valdančiųjų buržuazinės Lietuvos sluoksnių interesus“ (399).

Plačiau pažvelgus knygos „progresyvumo ir „reakcingumo“ supratimą, kyla pagunda autorės „progresyvumo“ formulėje pakeisti vieną žodį — užuot sakius „kova prieš carizmo priespaudą“ sakyti „kova prieš Rusijos priespaudą“. Ar šis antrasis terminas ne labiau atitinka tą „nacionalinio išsivadavimo judėjimą“, kuriam pradžią davė aušrininkai ir kurį poezijoje tobuliausiai išreiškė Maironis? Ar aušrininkai ir Maironis tesiekė, kad lietuvių tauta išsivadautų nuo caro? Knygos autorė tvirtina, kad aušrininkai skelbė kelią, kuris buvęs priešingas revoliucijai ir lojalus „Maskolių ar Prūsų valdžiai“, „bandant laimėti smulkių reformų“. Vadinasi, ir knygos teigimu, aušrininkai, tarp jų ir Maironis, siekė ne tiek negatyvinio tikslo — caro nuvertimo. Jie siekė pozityvinio tikslo, kuris aiškėja ir iš monografijos pasisakymų. Būtent: autorė aiškindama Maironio istorijos *Apsakymus...*, pastebi, kad Maironis „medžiagos dėstymui ir nušvietimui ne kartą suteikia nacionalistinį pobūdį, stengdamasis būtinai atriboti lietuvių tautos kelią nuo bet kokios kultūrinės ir politinės sąsajos su rusų tauta“ (54). „Lietuvių tautos savarankiškumo pabrėžimas ir vertinimas yra pagrindinė linija, kuri išryški nušviečiant lietuvių — lenkų santykius praeityje“ (53).

Taigi Maironiui rūpėjo savo tautos „savarankiškumas“, jos nesiejimas su rusų tauta, sakant knygos žodžiais. Iš perspektyvos dabar galėtume sakyti, kad aušrininkų, Maironio siekimas buvo tokis, kuris dabar politiniame gyvenime formuluojamas kaip nesikišimas į svetimos tautos, į rusų vidaus reikalus — ar ją valdys caras, ar Stalinas, tai jos reikalas. Jiems rūpėjo laisvių didinimas savai tautai, iki ji taps laisva. K. Korsakas, kol jis galėjo laisvai rašyti, atvirai ir aiškiai buvo pasakęs: „Maironio poezijos idealas buvo laisvoji Lietuva“ (*Kultūra*, 1932).

Tad skaitydami monografijos tvirtinimą, jog „suvokdamas istorijos proceso dinamiką, jos raidą, poetas tiki šviečia savo tautos ateitimi, carinės priespaudos žlugimu“ (119), turime ir čia vietoj „carinės priespaudos žlugimo“ įdėti „Rusijos priespaudos žlugimą“. Taip bus arčiau tikrovės.

Antras „progresyvumo“ ženklas — „revoliucija“. Revoliucija savaime nėra nei geras, nei blogas reiškinys. Jos gerumas priklauso nuo to, kam ji tarnauja. Knygoje kalbama apie revoliuciją „nacionalinio išsivadavimo judėjime“. Ar tie, kurie Maironį kritikavo ir revoliuciją skelbė, vedė tautą į išsivadavimą? Tas pats St. Matulaitis, V. Kapsukas, kurie monografijoje idealizuojami kaip revoliucijos atstovai — ar jie tiesė lietuvių tautai kelius į laisvę? Atsako patys faktai: kai Rusijos caras buvo nuverstas, jie stengėsi išlaikyti lietuvių tautą tos pačios Rusijos kalėjime — naujame komunistiniame režime, kuris yra didesnė priespauda už carinį režimą. Lietuvių tautai, siekiančiai laisvės, jie mėgino kelią pastoti ginklu. Vadinasi, jie vaidino „reakcingą“ vaidmenį, o aušrininkai ir Maironis vaidino „progresyvų“ vaidmenį. Tokia išvada neabejotina, žvelgiant lietuvių akimis. Žinoma, Maironio kelias — kelias į laisvą Lietuvą (kaip pasakė Korsakas) — ir toliau bus vadinamas „reakciniu“; o tie, kurie stengėsi išlaikyti Lietuvą Rusijos priespaudoje, bus vadinami „progresyviais“. Bet tai bus žvelgimas ne lietuvių, o rusų akimis. Taip turės vadinti tie, kurie dabar tebėra Rusijos priespaudoje.

Nuo tos svetimos priespaudos autorė nebuvo laisva, rašydama apie Maironį. Priespaudos varžtai ir direktyvos ypačiai jausti, kai monografija kalba apie Maironio renesansą. Jausti, lyg autorė būtų atsidūrusi tarp kūjo ir pjautuvo. Jai, kaip ir kitiem Lietuvoje, privali direktyva, išreikšta šios priespaudos diktuojamo K. Korsako žodžiais: „Mums būtina viską marksistiškai pervertinti... Objektivumas prie nieko gero neprives“ (Pergalė, 1959). Objekti-

vumas, nors ir kažin kaip privalomas mokslui, sovietinės priespaudos padėty sunkiai pakenčiamas. Bet iš kitos pusės autorė per gerai buvo susipažinusi su faktais, kad galėtų kartoti L. Gineičio drąsų kaltinimą „buržuazijos“ Lietuvai: esą „buržuazijos viešpatavimo metais įvairūs literatūriniai, modernistai“ niekinamai žiūrėjo į Maironį, laikė jį „pasenušiu“, skleidė šūkį šalin nuo Maironio!“ (*Maironio rinktiniai raštai*, 1956). Monografijos autorei nebuvo naujiena, kad tas niekinamasis „paseno, nuseno, paseno“ buvo ne ko kito, o A. Venclovos žodis. Ji tad ir čia pamėgino tikrovę šlifuoti. Būtent rašė: „Maironio įtakos renesansas prasidėjo ten, kur, atrodo, mažiausiai būtų buvę galima laukti — tarybinėje lietuvių poezijoje“ (483). Tik po 13 puslapių atsargiai sumini tikrovės dalelę: esą tarp marksistų „nihilistinis požiūris į Maironį laikėsi dar 1940—41 metais“; išnašoj nurodo šaltinį — P. Cvirkos redaguotą žurnalą *Raštus* Nr. 1, nors ir nutyli to žurnalo žodžius, kad Maironis buvęs svetimas liaudies reikams, o liaudis svetima jo palikimui; kad jis „bereikšmis ir menkas“. Šlifuoja ir Venclovos pasakymą, išnašoje minėdama jo apgailestavimą.

Tikrovę šlifuodama, nutyli autorė ir kitą tikrovės dalį: kad B. Brazdžionis buvo tas pirmasis, kuris tik pirmom sovietinės okupacijos dienom paskelbė straipsnį „Atgavinkime Maironio kultą“; kad su okupacijos dienom Maironio „Marija, Marija“ giesmė suskambo bažnyčiose nauju pergyvenimu tautoje.

Pareikšusi, kad Maironio įtakos renesansas atgijo „tarybinėje lietuvių poezijoje“, autorė nebuvo taip pat laisva rašyti, kaip tas „renesansas“ buvo karpomas sovietinių cenzūros žirklių; kaip vertimuose į rusų kalbą buvo praleidžiami Maironio žodžiai, o įdedami jam visai svetimi; kaip Maironio raštų leidimuose buvo išmetami ar ištisi eilėraščiai ar tų eilėraščių strofos. Visas šitas procesas buvo konkrečiais duome-

nim iškeltas A. Baltaragio studijoje *Numaironintas Maironis* (atspaudas iš *Aidų*, 1963 Nr. 4 ir 5).

Moksliniame veikale paprastai pridedama bibliografija. Monografijoje to nėra. Gal dėl to, kad būtų reikėję tokiu atveju minėti ir tuos komunistams nepriimtinius autorius, kurie nepriklausomoje Lietuvoje apie Maironį rašė, bet tada būtų sugriuvusi tezė, kad sovietinis režimas teparodė Maironiui palankaus dėmesio. Tiesa, kai kurių nepriklausomos Lietuvos komunistam nepriimtinių rašytojų duomenys buvo panaudoti monografijai — suminint straipsnio vardą, bet nutylint autorių. Iš laisvojo pasaulio maironikos tesuminėtas vieno M. Vaitkaus atsiminimų tomas. Čia ir pamatome Lietuvoje rašančiojo padėties skirtumą nuo laisvėje rašančių, kurie nevengia suminėti rašančių dabar Lietuvoje.

Pabaigai telieka maža praktinė išvada: teigiamai sutinkant V. Zaborskaitės darbą, reiškiant pagarbą už surankiotus ir sutrauktus vienon vieton Maironio biografijos faktus, už entuziastingą Maironio poezijos analizę, praverčia turėti po ranka ir minėtą *Aidų* leidinį *Maironis* — tada Maironio vieta lietuvių tautoje bus objektyviau suprasta; praktinė išvada aplamai yra ta, kad tais pačiais lituanistiniais klausimais rašomi laisvųjų lietuvių veikalai gali būti naudingas papildymas tam, kam dabartiniu metu Lietuvoje rašantieji nėra įgalinti.

(Vanda Zaborskaitė, *Maironis*. Vilnius, 1968, 518 psl., kaina 1 rb. 40 kp.).